

lleuger i amè que, ben sovint, no resulta fàcil de trobar en els treballs d'investigació. Amb la seva escriptura tan característica i unes reflexions profundes ens trobem, ja per segona vegada, davant d'una de les màximes especialistes de Roig amb més lucidesa.

LAIA CLIMENT
Universitat Jaume I

Vicent Pitarch (2011), *Pompeu Fabra, l'autoritat admirada pel valencianisme*. Benassal, Fundació Carles Salvador, 149 pp.

La celebració el 2011 del centenari de la Secció Filològica de l'IEC, sota la rúbrica de *l'any de la paraula viva*, va servir de catalitzador per a múltiples iniciatives de reflexió sobre l'entitat normativitzadora, el seu artífex màxim, Fabra, i, de retruc, sobre la interacció entre llengua i consciència nacional. La Fundació Carles Salvador hi va contribuir amb la publicació que glossem. La trajectòria cívica i intel·lectual del seu autor, Vicent Pitarch, és sobradament coneguda. Acadèmic, gramàtic, sociolingüista crític, divulgador infatigable, Pitarch és probablement qui millor podia abordar un exercici com aquest, de precisió històrica i valoració sociopolítica, sobre els lligams de Fabra amb els cercles del valencianisme cultural i polític.

Diguem d'entrada que es tracta d'un treball sòlid, que mereix ser pres en consideració. No ens limitarem, doncs, a fer-ne una descripció succinta i encomiàstica. Destacarem, per contra, aquells aspectes en què l'obra interpel·la el lector familiaritzat amb els temes que toca i l'obliga a recapacitar-hi, fins i tot a pensar-hi *a contrario*. Comptat i debatut, les observacions que farem no afecten tant l'autor i el seu text, que és d'una factura gairebé impecable, com la matèria de què tracta, que no es pot reduir a un relat lineal i, vista amb la sobrecàrrega crítica del nostre temps, planteja múltiples interrogants.

L'objectiu del llibre es declara a la Presentació: «fer un primer inventari dels testimonis que confirmen l'autoritat de què gaudia Mestre Fabra entre els valencianistes durant el període clau de la República (1931-1939)» (p. 8). Tanmateix, el marc temporal estudiat desborda a banda i banda el període republicà i abasta de debò «[...] el llarg procés de configuració del valencianisme (aproximadament, els decennis compresos entre 1915 i 1975)» (p. 90).

El llibre s'organitza en dues parts. En la primera, amb cinc capítols, Pitarch desenvolupa l'eix argumental del discurs. Un discurs que arranca de la gènesi del valencianisme polític («Aproximació al valencianisme»); l'enllaça amb la figura de Fabra i la seua tasca codificadora («L'autoritat d'una obra decisiva»); glossa la posició doctrinària del mestre en relació a la varietat valenciana («El text insígnia»); remarca la continuïtat del magisteri fabrià durant la llarga nit del franquisme («Fabra i el valencianisme de la resistència»), i rebla l'exposició amb unes conclusions obertes.

La segona part inclou els annexos: un recull de catorze textos periodístics, de circumstàncies o epistolars, que serveixen de base documental al bloc expositiu. Són textos poc coneguts o de difícil localització, tret del que enceta la sèrie, que s'ha divulgat en les darreres dècades amb el títol que li donà Francesc Vallverdú en editar-lo el 1980, «La tasca dels escriptors valencians i balears», un epígraf tan espuri com escaient i expressiu.

Com si es tractés d'un axioma que no cal glossar, perquè es dona per descomptat, Pitarch inicia el recorregut recordant-nos que el valencianisme, com el catalanisme, parteix de la premissa manllevada dels romàntics alemanys, segons la qual la llengua és la nació. D'una manera més precisa diríem que els límits de la nació política coincideixen amb els de la nació cultural i lingüística: «[...] la màxima de procedència herderiana “La meua pàtria és la llengua catalana”» (p. 17); «[...] la consigna que lligava la llengua amb la nació» (p. 18); «[...] [e]l corrent ideològic nacionalista que posa en relació estreta la llengua i la nació, amb una vindicació estreta de catalanitat» (p. 19). Aquesta idea, poc elaborada entre els intel·lectuals del país, amerà una minoria valencianista com la que encarnava el jove mestre Enric Soler i Godes, el qual proclamava al número 123 del setmanari *El Camí* (juliol de 1934) «La llengua! Heus ací la clau de la Pàtria». Pitarch insisteix que el valencianisme, com el catalanisme, del qual no deixa de ser una variant, constitueixen sengles projectes de modernització social i política, enfront de la naturalesa retrògrada i caduca de l'Espanya de la Restauració, els defectes de la qual s'aguditzaran sota el franquisme.

En efecte, el nacionalisme contemporani, en tant que producte característic de la civilització occidental, no es pot separar dels processos sociopolítics, econòmics i culturals de la modernitat. Però així com no hi ha una sola versió de modernitat, el nacionalisme és un fenomen polític i ideològic també plural. Un fenomen amb una gènesi complexa i dues vies ideològiques principals, que coincideixen amb els dos motors polítics d'Europa: Alemanya i França. La via germànica, de vegades dita del *ius sanguinis*, els drets de la comunitat de sang previs a l'Estat, és la que inspirà els homes

de la Renaixença i els primers regionalistes i nacionalistes del que Pitarch anomena, potser també amb un pèl de sentit romàntic, «la catalanitat».

Pitarch no al·ludeix a l'altre model de nacionalisme polícolingüístic, el francès. Aquest parteix de la Revolució jacobina i se centra en la construcció política de la nació, basant-se en el *ius solis*, els drets de ciutadania, i en la voluntat compartida pels subjectes històrics, adoctrinats i dirigits per les elits burgeses. En realitat, la noció de *llengua nacional*, horitzó últim de la reforma fabriana, deu més a la tradició jacobina que als referents romanticogermànics. La construcció política de l'Espanya moderna s'inspirà tot just en la tradició jacobina, en part com a resposta als regionalismes perifèrics, un contrast implícit a l'estudi però poc subratllat. Perquè a la seua manera, aquesta també era una via cap a la modernitat, per més repugnància moral, ideològica i estètica que ens provoque. Cal no oblidar que la neteja etnicocultural i lingüística, la depuració política i la salvatge explotació de classe que auspicià el franquisme van servir perquè l'Estat espanyol ingressés en l'òrbita de les societats occidentals avançades.

D'altra banda, els vincles entre llengua i modernitat no es poden entendre prou bé si se'ls dissocia d'uns altres factors connexos. En l'apartat «Catalunya en l'horitzó», Pitarch destaca els vincles personals i polítics entre la joventut valencianista i Barcelona. Però, a més del component ideològic, l'atracció de la capital catalana devia tenir en el primer terç del segle xx uns altres components socioeconòmics, simbòlics i fins i tot psicològics. I és curiós que entre catalans i valencians, l'interès pel redescobriment del territori, l'excursionisme vist com una recuperació del paisatge, es presente com un fet objectiu i no com una construcció intel·lectual.

En qualsevol cas, sembla lícit demanar-se si hauria nascut el valencianisme polític sense la seducció que exercia la ciutat de Barcelona sobre els joves valencians que hi trobaren el gruix doctrinari de la seua carrera política, alhora que hi desenvolupaven una complexa educació sentimental. En efecte, per als Pizcueta, Duran i Tortajada, Martínez Ferrando, Mustieles, Perucho, Salvador, Mateu i Llopis, Ribelles Comín, Cebrián Mezquita, Ferrandis Luna, Almela i Vives, per esmentar sols alguns dels noms més significatius, Barcelona era la cruïlla política del catalanisme i el caliu d'una germanor històrica i lingüística que volien restituir en la presumpta unitat. Però també era, tot i que es resistissen a acceptar-ho obertament, la metròpoli cosmopolita on convergien totes les línies de força i els antagonismes de la modernitat. Barcelona representava el model a imitar, una urbs industrialitzada, mestissa i, malgrat tot, oberta a la diversitat cultural, que sociològicament contrastava amb el caràcter provincià

d'una València agrària, amerada d'horta, més homogènia en la composició ètnica i cultural, i ensems marcadament tributària dels interessos econòmics i polítics de l'oligarquia madrilenya. Compat i debatut, l'encís que Barcelona ha exercit sobre els intel·lectuals valencians que hi van residir un temps o la van freqüentar es perllongà durant el franquisme. En són testimoni, com ens ho recorda Pitarch, les declaracions admiratives d'un Xavier Casp.

Es tracta d'una poderosa atracció que no tingué contrapartida del costat principatí. Pitarch deixa constància, de passada, de l'asimetria imperant en les relacions entre els valencianistes entusiastes i una Catalunya que més aviat es mirava la realitat valenciana amb recel, quan no simplement amb indiferència. Fet i fet, tret d'una exigua minoria intel·lectual persuadida del binomi llengua/pàtria, amb Fabra al capdavant, ni la majoria de les elits dirigents, ni les institucions catalanes, començant per l'IEC, foren conseqüents amb les proclames de germanor cultural i lingüística. Però de les abundoses proves que s'hi podrien aduir, Pitarch només al·ludeix a l'escassa atenció que el mateix Fabra concedí als valencianismes lèxics en el *DGLC* de 1932 (p. 32). Josep Giner ja se'n va queixar a Fuster en una missiva de 1956, recollida en el volum iv de l'epistolari del suecà, editat per Antoni Ferrando. Aquesta qüestió ha passat gairebé desapercebuda en el món del catalanisme. I quan s'ha airejat en uns altres contextos, ha servit per a alimentar la disgregació idiomàtica o el ressentiment d'algun intel·lectual parasecessionista.

És evident que en un estudi breu com aquest no es poden recollir tots els matisos inherents als processos socials complexos. No obstant això, el pes i el paper del valencianisme polític en el conjunt de la dinàmica històrica valenciana del segle xx hi tenen perfils oscil·lants. Pitarch ens el presenta de vegades com un factor de modernitat social indiscutible, decisiu («[...] el valencianisme, un segment social minoritari però, a fi de comptes, el reducte absolutament significatiu, que conrea i expandeix la consciència activa de la llengua com a eina de vertebració nacional» (p. 90)). I de vegades en reconeix l'escassa incidència sociopolítica: «Tot i això, els corrents nacionalistes al País Valencià —convé d'insistir-hi— mai no superaren els nivells de franca minoria social i, doncs, els projectes de normalització lingüística hi entropessaven tot sovint amb esculls» (p. 18). «[El] valencianisme [...] de dimensió social exigua» (p. 53).

Aquestes indefinicions relatives mostren una resistència a acceptar l'altra cara de la realitat: l'hostilitat amb què una part de la societat valenciana, sens dubte induïda i manipulada, ha rebut el catalanisme contemporani. En donaré un exemple. Pitarch

parla del *Missatge als mallorquins*, que Fabra i d'altres intel·lectuals feren públic el maig del 1936, i en diu: «[...] la reconstrucció nacional de la catalanitat, la qual motius tàctics aconsellaven de concentrar-la, en aquell precís moment, en l'aproximació entre el Principat i les Balears» (p. 21). Notem que, en el «precís moment» de què parla ací Pitarch, els militars africanistes han encetat ja la conxorxa que conduirà setmanes més tard a l'alçament feixista contra la República. I que els al·ludits «motius tàctics», per bé que no s'expliquen, deuen referir-se a la menor i menys intensa consciència de catalanitat compartida que dominava l'àmbit valencià. O dit altrament, al consens indiscutible, imperant en tot l'espectre polític valencià, des de la dreta recalçant a l'esquerra anarcosindicalista, que l'únic marc de referència nacional per als valencians era l'Estat espanyol, configurat després de segles d'unitarisme per la Restauració alfonsina i actualitzat, en les formes de la representació política i en algunes reformes socials, per la minoria burgesa que instaurà la República.

Sens dubte, la línia argumental més sòlida de l'estudi és la que aborda directament el tema enunciat al títol de l'obra: el prestigi i l'autoritat de Fabra. Pitarch documenta com individualitats (Lluís Revest, Carles Salvador, Sanchis Guarner, Josep Giner...) i col·lectius valencianistes de preguerra (la Societat Catellonenca de Cultura; les publicacions *Taula de lletres valencianes*, *Acció Valenciana*, *El Camí*, *Acció*, *La República de les Lletres...*) acceptaren, amb termes forços elogiosos, l'autoritat indiscutible de Fabra com a àrbitre normativitzador de la llengua comuna. A més dels contactes personals amb personalitats valencianes a Barcelona i de les relacions epistolars, els vincles de Fabra amb el món valencià van incloure cinc visites a la ciutat de València entre 1915 i 1937. A més a més, Pitarch defensa que el llegat de Fabra al País Valencià tampoc no es va perdre durant el llarg parèntesi de la dictadura franquista, tot i la naturalesa genocida del règim. N'és una prova el conjunt de celebracions que s'hi van organitzar el 1968, l'any Fabra, amb motiu del centenari del naixement del gramàtic i lingüista. Celebracions que tingueren en les comarques de Castelló un relleu ben especial.

Ara bé, Pitarch s'està de proposar una relació mecànica, de causa-efecte immediat, entre la figura i l'obra de Fabra i la lògica evolutiva del valencianisme. Així diu: «Naturalment [...] no pretenc insinuar que aquell progrés ideològic del valencianisme era fruit directe del mestratge fabrià, per bé que convé tenir en compte que la influència del Mestre no hi era estranya» (p. 25).

En l'aspecte doctrinari, Pitarch analitza el conegut text de Fabra de 1918, publicat inicialment, sense encapçalament, a *Nostra Parla*, butlletí de l'entitat nacionalista del

mateix nom, i reproduït d'ençà el 1980, com ja hem dit, amb l'epígraf «La tasca dels escriptors valencians i balears». Es tracta d'una reflexió molt breu, a penes tres paràgrafs, que durant un temps es considerà, erròniament, part de les *Converses filològiques*. Fabra arranca aquest text invocant un presumpte escriptor valencià, la identitat del qual és objecte d'especulació, que se li acostà demanant orientació lingüística per a l'activitat literària. Fabra l'exhorta a prosseguir l'obra de creació amb dos únics criteris: la depuració de barbarismes i l'autonomia de la varietat pròpia. El primer criteri sembla clar, sobretot pel que fa a la derivada política. Més problemàtica es mostra la disjuntiva monocentrisme/policentrisme, tant a l'hora de fixar la norma com de propagar-la en un estàndard referencial. Com recorda Pitarch, mossén Antoni M. Alcover s'hi referia expressivament amb els verbs «catalanejar» enfront de «valencianejar».

Es tracta d'un debat encara obert, que ha fet vessar rius de tinta i, el que és més important, ha inspirat actuacions contradictòries, fins i tot disgregadores. En tot cas, en aquest reproduït passatge, Fabra anima els creadors valencians i balears a cercar una veu pròpia, a bastir una modalitat *regional* de la llengua que, bevent alhora dels clàssics i de la parla popular genuïna, evite la supeditació forçada respecte de la varietat central. En definitiva, l'exhortació de Fabra la van fer seua, entre moltes d'altres, dues personalitats valencianes citades per Pitarch: Sanchis Guarner, que trencà el fals dilema al·ludit, postulant un «policentrisme convergent», i Joan Fuster, que, tot i «catalanejar» sovint, proposava imaginar i «realitzar» el català com una «llengua federada [...] flexible en la seua unitat».

En resum, avui que es parla tant de les potencialitats de l'*storytelling* com a estratègia de comunicació mediàtica, Pitarch ha reeixit una vegada més a narrar-nos una part de la història, d'una història alternativa i en part estroncada. I ho ha fet com acostuma, amb una prosa clara i elegant, en què de tant en tant apareixen determinats tòpics recurrents, com ara els sintagmes nominals amb epítets un xic hiperbòlics: «moviment civil formidable», «compromís civil insubornable»... Pitarch ha complert amb l'obligació de gratitud amb els qui ens precediren. Com en la imatge del clàssic, ens ha recordat que avancem, amb pas insegur, sobre els muscles de gegants. I ha suggerit que el nostre present i encara el nostre horitzó d'expectatives no serien els mateixos sense el mestratge d'un d'ells, el Mestre Fabra.

MIQUEL NICOLÁS
Universitat de València